

VASILIE POPP

A román népi temetkezésről (1817)

(részletek)

A fordító bevezetője

Ladislaus Basilius Papp vagy román nevén Ladislau Vasilie Popp (1789-1842) erdélyi román pópa-családból származott, Bécsben szerzett bölcsészeti doktorátust, majd a császári udvarban töltött be román tolmácsi állást. 1817-ben a bécsi orvosi egyetemet is elvégezte. 1818-ban hazaköltözött Erdélybe, ahol három éven át Brassóban praktizált. 1821-ben kiadott egy, a helyi gyógyvizekről szóló munkát, majd a Szent Miklós templom történetét publikálta – álnéven. Románra fordította Hans Steidele osztrák orvos szülészeti tankönyvét is. 1838-ban a román könyvnyomtatás kezdeteiről állított össze nagy jelentőségű munkát. Élete utolsó 13 évében bányorvoslással foglalkozott. Popp az erdélyi román felvilágosodás kiemelkedő alakja volt.

Az itt olvasható részletek Popp 1817-ben kiadott orvosi disszertációjából valók. E részletek a teljes mű körülbelül egyötödét teszik ki. A szerző célja e munkájával – mint bevezetőjéből kiderül – hármas volt: egyrészt népnevelési céllal fel akarta hívni honfitársai figyelmét a temetkezéssel kapcsolatos egészségügyi veszélyekre, másrészt bizonyítani kívánta a román temetkezési szokások római eredetét, harmadrészt pedig a halállal kapcsolatos hazai népszokásokat szeretne volna megörökíteni az utókor számára. Popp disszertációja rendkívül érdekes olvasmány, a román néprajz egyedülálló, s igen korai forrása: a jelen válogatás csak ízelítőt próbál adni ebből a különös munkából.¹

A fordítás a következő kiadás alapján készült: PAPP, LADISLAUS BASILIUS: *Dissertatio inauguralis historico-medica de funeribus plebejis Daco-Romanorum, sive hodiernorum Valachorum et quibusdam circa ea abusibus, perrpetuo respectu habito ad veterum Romanorum funera, quam... universitate Vindobonensi publicae disquisitioni submittebat Ladislaus Basilius Papp Transylvanus...* Viennae, [ny.n.], 1817.

Történeti-orvosi doktori értekezés a dáko-románok, avagy a mai oláhok népi temetkezéséről, és némely evvel kapcsolatos tévelygésről, állandó tekintettel a régi rómaiak temetkezési

szokásaira, amelyet... az orvosdoktori babérok szabályszerű elnyerése végett, az ősi és nagynevű bécsi egyetemen nyilvános vitára bocsátott az erdélyi Ladislaus Basilius Papp, a szabad művészetek és a filozófia doktora, az oláh nyelv udvari tolmácsa... Bécsben, 1817.

II. Fejezet. Az oláhok lélekről alkotott elképzeléseiről.

§ 3.

A Nagytiszteletű és Tudós P. Major az oláhok temetkezési szokásairól hozzám barátilag eljuttatott megjegyzéseiben a következőket írja erről: „Az oláh parasztok – mondja – egyszerűen és minden további fejtegetés nélkül úgy hiszik, hogy az ember testből és lélekből áll: az utóbbi halhatatlan, és a testből való eltávozása után attól függően lesz szerencsés, vagy szerencsétlen, hogy addig mit cselekedett, amíg együtt élt a testtel.” Hangsúlyozottan „egyszerűen és minden további fejtegetés nélkül”-t írt a tudós férfiú. Ha ugyanis tovább fejtegetjük a dolgot, sok olyan embert találunk az oláhok közt, aki szerint a lélek olyannyira egybefügg a testtel, hogy úgy raboskodik benne, mint valami dologházban, ahogy az Írás mondja: „Vezess ki börtönömből, s akkor hálát adok nevednek.”² Azt hiszik továbbá, hogy halottaik úgy mennek át erről az életről a másikra, mintha vándorutat tennének, és út közben mindenfélét végbe kell vinniük. Odaát aztán kijelölt helyen laknak, ott várják ki az Utolsó Ítélet napját. Végül sokan hiszik úgy, hogy a lélek a testtel együtt bűnhődik, ha ugyanis a testtel együtt bűnnel szennyezte magát, hitük szerint a testtel együtt is kell elpusztulnia.

III. Fejezet. Az oláhok egyedülálló halott-tiszteletéről.

§ 4.

Bár az oláh parasztok sem otthon, sem más házában soha nem teszik tiszteletüket fedetlen fővel, abban a házban, ahol halott fekszik, mint valamilyen szent helyen, mégis fedetlen fővel tisztelegnek. Sőt, a temetőbe sem lépnek be a nélkül, legyen az akár a városban, akár kívüle, hogy a halottak iránti tiszteletből rögtön le ne kapnák a süvegüket. A halottak kedvéért tehát még a jussukról is hajlandók lemondani, amelyhez egyébként mindig makacsul ragaszkodnak. Addig a három napig, amíg a halott a házban fekszik, senki az örökösökön tartozásukat be nem hajtja, és közmunkára sem rendeli őket. Még külön üdvözlési módjuk is van, amellyel az örökösök vagy a halott házában lévők nagy jámborsággal köszöntik egymást. Fedetlen fővel,

komoly arccal ugyanis a következőket szokták ilyenkor mondani: „Думнезеу съл иарте” – Isten bocsásson meg néki!, válaszul, üdvözlésképpen pedig azt felelik: „съл иарте Думнезеу” – Isten megbocsát néki!

IX. Fejezet. Azokról a viaszgyertyákról, amelyeket a haldoklók szoktak a kezükben tartani.

§ 23.

Az oláhoknál az a szokás, hogy az egyik rokon égő viaszgyertyát illeszt a haldokló jobbába. Ha pedig ezt nem teszik meg a rokonok – vagy, mert elaludtak, vagy egyéb okból – és a haldokló anélkül hal meg, hogy égő viaszgyertya lenne a kezében, úgy hiszik, nagy baj éri a holtat, és hogy életében nagy bűnt követett el. Ilyenkor alamizsnával próbálják kiengesztelni az égieket. Sok paraszt szerint ugyanis valamiféle szentség lakozik a viasztárgyakban. Az oláhok körében az efféle gyertyáknak nagy a jelentősége és fontossága, abban az esetben ugyanis, ha nincs kéznél viaszgyertya, mécseset vagy más meggyújtva világító dolgot erősítenek a haldokló kezébe. Nincs náluk e gyertyáknál szentebb, és hitük szerint nincs üdvözítőbb erejű dolog sem, ezért aztán a gyertyára szoktak esküdni is, és ezt az esküjüket soha meg nem szegik. Mert „Szent erejétől félve az esküjüket sose szegnék!”

X. Fejezet. A szem lezárásáról.

§ 24.

...Az oláhoknál minden a gondosan elvégzett cselekmény közül, amit a halottal kapcsolatban végeznek, ez látszik a legfontosabbnak, ezért nem csak azok, akik az elhunytal vérrokonságban állnak, hanem minden jelenlévő idegen is szívesen teljesíti e kötelességét. A kiváló P. Major az oláhoknál dívó eme szokásról a következőket írta nekem: „A halál után az élők első teendője a halottal kapcsolatban, hogy szemét lezárják. Aki ezt megteheti, igencsak szerencsésnek hiszi magát, és gyakran dicsekszik is vele. Ezért aztán mindenki versengve ajánlkozik rá, hogy majd ő zárja le a halott szemét, úgyhogy olykor még mielőtt a haldokló kilehelné a lelkét, már elkezdik a szemét nyomkodni, nehogy valaki is megelőzhesse őket e cselekedetükben, sőt még a haldokló száját is befogják.” Ám nincs cselekmény, amely eléggé szent és becses lenne ahhoz, hogy a nép ne keverjen belé valami babonáságot, ami abból is kiviláglik, amit munkám kiváló támogatója, a nagytiszteletű Bran írt e tárgyban. Ő tehát ezt

írja: „A frissen megholt szemét némely vidéken – mert nem mindenütt uralkodik ugyanaz a szokás –, ha éppen jelen van, a feleség zárja le, viaszt nyomkod szét dénár formájúra, valami zagyvaságot mormogva közben, majd a halott szemére illeszti.” A Dunán túli területeken élőkről meséli De Pindo³, hogy manapság a haldoklók szemére, fülébe és szájába tömjént töltenek. De hogy ezt miért teszik, annak magyarázatát ő maga sem ismeri.

XI. Fejezet. A mosdatásról.

§ 29.

A mosdatás az oláhoknál mindenütt szokásban van, ám nem mindenütt ugyanolyan módon és ugyanazok a személyek végzik. Általában ez a lemosás meleg víz ráhintésével történik. Akadnak azonban olyanok is, akik saját, tehetősebb halottaikat különféle-fajta illatos növények főzetével, vagy tiszta, illetve vízzel vegyített borral mossák le, amit magam is, aki ezt itt írom, saját szememmel láttam, illetve imádott atyámtól is nemegyszer hallottam. Ezt a tevékenységet többnyire öregasszonyok és bábák végzik, mert az ilyesmihez bátrabbaknak és e munkára alkalmasabbnak tartják őket. Ezek az asszonyok aztán férfiakat és nőket egyaránt mosdatnak. Más helyütt viszont a férfiakat férfiak, a nőket pedig nők mosdatják, ami valószínűleg szeméremből történik így. Felhívom viszont a figyelmet, hogy itt csak a világiak temetkezéséről beszélek. Az egyházi emberekkel sok tekintetben másként áll a dolog. A szerzeteseket például nem szokás megmosdatni. Egy szerzetes testét nem szükséges ugyanis megmosni, még kevésbé meztelenül közszemlére tenni – mondják a göröghitűek. Ugyanez a helyzet a pópákkal, akiknek a temetési szertartásairól az *Euchologiá*-ban esik szó.

XII. Fejezet. Az öltöztetésről.

§. 33.

Az elhunytak, az élettel együtt a fény minden ékétől is megfosztott szemét lezártuk – nehogy bárkit is elborzasztthasson – és testét is tisztára mostuk. Most pedig, hogy ne heverjen meztelen, és hogy tekintetünket ne botránkoztassa, amennyire lehetséges, ünnepi ruhába öltöztetjük. Az oláhoknál az öltöztetésnek két módja ismert: először is a halottakat – mintha élénének – olyan remekműű, eladdig viseletlen és lehetőségeiket gyakran meghaladóan drága ruhákba öltöztetik, amelyeket egyesek egész életükön át készítenek és halálukig gondosan

őrizgetnek. Ezután a felöltöztetett hullára ráterítik a halotti leplet, avagy a σινδων-t. Olykor egyenest olyan ruhába öltöztetik a hullákat, amelyet e földi életükben sohasem viseltek. A román parasztok például soha nem viselnek harisnyát, pedig halottaikra gyapjúból valót adnak. A halál utáni öltöztetésnek ezek közt az emberek közt nagy a jelentősége: erről az aggályos gondosságról a következőket írta nekem a Nagytiszteletű P. Major: „Erősen aggódnak amiatt – írja ő – hogy lehetőség szerint tisztességben temessék el őket, sőt olykor még annak módját is aprólékosan előírják, hogy miként öltöztessék föl a holttestüket.”

XIII. Fejezet. A hajóbérről.

Halottunkat immár felöltöztettük, amennyire tőlünk tellett a legékesebb ruhákba, most pedig, hogy útja során mindene meglegyen, pénzzel is ellátjuk: követve az ősi szokást, egy obulust adunk neki. Ami ezt a hajóbért vagy obulust illeti, melyet mifelénk dénárnak neveznek, mindenütt más és más a vele kapcsolatos szokás. Az én hazámban a szájba, a nyelv alá, vagy a fogakra helyezik – és ugyanezt figyelte meg a Dunán túli területek románjainál a kiváló De Pindo. Náluk azt, akinek fülönfüggői vagy gyűrűi vannak, ékszereivel együtt temetik el, ám az ékszer még akkor sem helyettesíti a „hajóbért”, ha esetleg ugyanannyit érne. Néhol a jobb kézbe helyezik a pénzt, másutt a bottal együtt a sírba, és így temetik el a halottal együtt. A Nagytiszteletű Major erről a hajóbérről a következőket írja: „Mielőtt pedig megindulna a temetési menet, a halott jobbája egy dénárt helyeznek, amelyet a halottal együtt temetnek el. Jól emlékszem, hogy gyermekkoromban ez sűrűn megtörtént, és mikor a felől érdeklődtem, mire jó ez, egy asszony azt felelte: a vám megfizetésére szolgál. Ám a koldusok is, mikor alamizsnáért könyörögnek, az egyéb szent mondások mellett, amelyeket azért emlegetnek, hogy az embert nagylelkű adakozásra buzdítsák, gyakran mondják, hogy: »съци фие въмиле плътите«, vagyis »Legyen a vámod megfizetve.«” Majdnem ugyanezt írja erről a hajóbérről a nagytiszteletű Branus, legföljebb abban tér el, hogy szerinte máskor adják át a pénzt a halottnak. Így ír ugyanis: „Miközben a holtat a sírba eresztik, a markába, más helyütt meg a botja felső részébe metszett kis bevágásba egy krajcárt helyeznek, majd a botot a sírban fekvő mellé teszik, azt kívánva ekképpen jelezni, hogy hosszú út vár rá, és meg kell fizetnie a vámot.” Szerintük ugyanis lehetetlen e hajóbér megfizetése nélkül átkelni azon a vízen, amely ezt a világot a túlnanítól elválasztja.

XIV. Fejezet. A test elhelyezéséről.

§ 41.

A megmosott, felöltöztetett halottat felravatalozzák: a gazdagabbak egy külön hálósobában, a szegényebbek pedig ugyanabban a kunyhóban, ahol maguk is laknak. Ezek az emberek ugyanis még akkor sem undorodnak annak a tetemétől, akit életében szerettek, ha a hulla egyébként iszonyú látványt is nyújt. Grisellini ezért mesélheti csodálattal azokról, akik a Temesi Bánságban élnek, hogy ugyanabban a helyiségben sütnek-főznek és esznek, ahol a halott fekszik, és közben egy csöpp jelét sem adják annak, hogy undorodnának.

Az oláhok körében két dolgot figyeltem meg a ravatalozással kapcsolatban: először is úgy helyezik el a holtat, hogy a legtermészetesebb módon, vagyis hanyatt, arccal felfelé feküdjék. Ezt maga a természet is elősegíti, hiszen a haldoklók vagy azok, akiknek közeleg a haláluk órája, így szoktak elhelyezkedni, mert a földet, amelyet hamarosan elhagynak, nem szívesen nézegetik már, inkább szebb jövőt remélve, az égre emelik tekintetüket. Egyébként is ilyen testhelyzetben a legalkalmasabb a sírba is helyezni a halottat. Ez a szokás valószínűleg a régi keresztényektől ered – a szokás magyarázatát majd alább közlöm, ott, ahol a sírba helyezéssel lesz majd szó. A másik ravatalozási módszer szerint a halottat úgy helyezik el, hogy lába kifelé mutasson.

XV. Fejezet. A test felravatalozásáról.

§ 42.

Miután a holtat egy ágyon vagy koporsóban közszemlére tették, csapatostul gyülekeznek a polgárok, mégpedig nem csak a falvak távoli zugaiból, hanem messzi vidékekről is, hogy végső búcsút vegyenek a halottól, az utódokat vigasztalják, és fájdalmukat a sajátjukkal enyhítsék. Ezek az emberek ugyanis annyira tisztelik a holtakat, hogy a még legmegátalkodottabb ellenségükkel is megbékülnek, és az élet lezárulta után nem őrzik tovább haragjukat. „Szűnik a gyűlötség, s a halál véget vet a dühnek.” Pedig az oláhok egyébként még a legkisebb sérelmet is sokáig őrizgetik lelkük mélyén. Ezért aztán sokan, még haláluk bekövetkezése előtt megbékélnek ellenségeikkel. Evégett, az, aki korábban tartósan perben állt valakivel, a plébános útján közhírré téteti, hogy bocsánatot kér mindattól, akit megbántott. Úgy tartják ugyanis, hogy a megbékéletlen ember nehezen hal meg, holta után pedig a lelke előjön a sírból, és életben maradt ellenségeit zaklatja.

XVI. Fejezet. A siratásról.

§ 43.

Miután az elhunytat ravatalán közszemlére tették, összegyűlnek azok a fehérszemélyek, akik vérrokonságban állottak az elholttal, és zokogva a nevét kezdik kiáltozni⁴. A siratás azonban nem összevissza történik, és nem is sirathat ám akárki, legfőljebb, ha a végszükség diktálja így, például olyanoknál, akiknek egyetlen rokona sincs. A siratást máskülönbén csak azok végezhetik, akik az elhunythoz életében legközelebb álltak. A siratók részint az elhunyt nevét kiáltozzák, részben a saját nevüket hajtogatják. Ennek pedig bizonyára az az oka, hogy a hiedelem szerint a halott szerettei hangjára vagy nevét hallva, a néki kedves hangokra, és azoknak a szavára, akiket életében megszokott és legjobban szeretett hamarabb életre térhet, mint ha ismeretlenek siratnák.⁵ Erről a siratásról a mi Majorunk a következőképpen ír: „A tiszta ruhába öltöztetett holttestet felravatalozzák, ekkor az összes asszony-rokon összegyűlik, bármilyen kapcsolatban is állt az elhunyttal, majd sűrűn ismételve, a tőle telhető leghangosabban kiáltozva az elhunyt nevét siratja el őt. S ezt a szertartást három napon át, időről időre megismétlik.”

Ugyanezt írja egyébként a Dunán túli területeken élő oláhokról is De Pindo. Három napot pedig azért említett Major, mert a harmadik napnál korábban halottaikat – legalább is azok, akik osztrák uralom alatt állnak – nem szokták eltemetni. Kantimir arról számol be, hogy az ő idejében a Kárpátokon túli moldávoknál is ez a módi járta, ám úgy látszik evvel a szokásukkal ők később felhagytak. Wolfius ugyanis azt írja, hogy gyakran már a halál beálltától számított huszonnegyedik, sőt a tizenkettedik óra letelte előtt eltemetik halottaikat – ez pedig a Dunán túli területeken élőkre is vonatkozik, akik, miután halottaikat bő hideg vízzel lemosták – avégett, hogy kifigyeljék, nem rejtezik-e némi lélek még a testben – ritkán halasztják a tizenkettedik órán túlra a temetést.

XVII. Fejezet. A koporsóba helyezésről.

§ 46.

A koporsóba, mely mindig fából való és színtelen, szurkozatlan, a holtat kizárólag a pópa jelenlétében, az elhunyt lelkéért mondott imák és szent énekek közepette helyezik a holtat. Eközben az elhunyt rokonai jajgatásukkal hatalmas zajt csapnak. Miután pedig az elhunytat a

koporsóba helyezték, vászon szemfedőbe göngyölik testét (§ 33.), majd három napon keresztül virrasztanak a holttest mellett. Nap közben – ám néha éjjel is – a plébános és a kántor a négy Evangéliumból és Dávid Zsoltáraiból olvas föl – minderről azonban az imádságokról szóló fejezetben még bővebben lesz szó. Éjente pedig a fiatalabb férfiak – akik az egész éjszakát átkártyázzák vagy más játékokkal töltik – virrasztanak a halott fölött, olykor pedig lányok is összegyűlnek körötte, akik gyászdalokat énekelgetnek csöndesen.

XVIII. Fejezet. A virrasztásról.

§ 47.

A virrasztást oláhul *priveghiu*-nak mondják (a *privighiare*, azaz *pervigilare* 'virrasztani' szóból). Ennek során a halott mellett egész éjen át mindenféle játékokat játszva virrasztanak. Ha e játékokat elméleti szabályok alapján szeretnénk osztályozni, alapjában szóbeliekre és testiekre, az utóbbiakat pedig hasznosakra (a test felüdítéséhez és edzéséhez valóban szükségessékre), illetve ártalmasakra (a játékosok számára természetől fogva károsakra) oszthatjuk. A szóbeli játékokról nincs sok mondanivalóm, hiszen jobbára ártalmatlanok, kivéve legföljebb bizonyos kétértelmű és sikamlósabb szócskákat, már amilyeneket a vidéki ifjúság olykor összefecserészget. Ugyancsak nem szólnék sokat a hasznos testmozgásokról, hiszen célom ezúttal a tévelygések elleni küzdelem. Erről a témáról egyébként egy teljes disszertációt szeretnék írni, melyet, mihamarabb lesz rá időm, szándékomban is áll összeszerkeszteni. Az ártalmasaknak mondottak közül is csak egyet említék itt – lévén ez minden másnak is az alapja és kútfeje – amelynek rövid leírása alább olvasható.

§ 48.

Az oláhok ezt a játékot *Moapa Mora*-nak, azaz Malomkőnek nevezik. Négyen játsszák. A Kovács, aki a malomkőhöz szükséges dolgokat készíti, a másik a Vas, amelyből a szükséges dolgok készülnek, és a két segítőfiú, akik a Kovácsot segítik munkájában. Azt, hogy ki játssza a Vas szerepét, mindig sorshúzással döntenek el: erre a szerepre aztán még akarata ellenére is rákényszerítik az illetőt, innen való az oláh szólás, hogy „Sorte si morte” (Sors és halál). Senki sem vállalja ugyanis szívesen ezt a megpróbáltatást. A kisorsolt személyt nyújtott lábbal a padlóra ültetik: lábai szolgálnak fűjtató gyanánt. A Kovács visszahúzza és felgyűrve ingujját, mint „a mezítlén testü Pyraemon”⁶, nekigyürkőzik a munkának, és a földön ülő haját csomóba

fogva különféle formájúra alakítja: jobbra csavarja, balra csúcsosítja, összefonja, kibontja, karikába tekeri, kinyújtja, kontyba köti, majd újra kibontja, az igazi kovácsokat utánozva „száján lángokat ontva”, „forgatva felváltva fogókkal a fémet”⁷. Eközben a segítői az ülő lábait felváltva emelik föl és nyomják lefelé, „hol teleszívva a fűvót, hol kieresztve”⁸ ha pedig szükség van rá „sziszegő vasat enged(ve) a vízbe”⁹. Gyakran viszont a földön ülőt a magasba emelik, és úgy csapják földhöz, hogy „az üllöktől bűg-nyög az Aetna”¹⁰, sőt még azok sincsenek biztonságban a röpködő szikráktól, akik nézőkként ülik e vadállati műhelyt körül. Mert Pyraemon ökölbe szorítva kezét elkezdi megjátszani a nagyot, csak hogy „ők meg csapkodják karjuk roppant erejével”¹¹, és a röpködő szikrákat a Kovácsra hajítják vissza. Végül az így – meglehetősen alantas módon – készített malomkövet vásárra bocsátják. Ámde elég a játékokból.

Ami pedig azokat a lányokat illeti, akikről a Nagytiszteletű Major azt írja, hogy csöndesen gyászdalokat énekelgetnek: bár e lányok tisztességében csöppet sem kételkedem, ezt a szokást sem helyeslem túlságosan, hiszen tudomásom szerint a régi keresztények tiltották az ilyesmit. Aranyszájú Szent János ugyanis azt írja, hogy: „Márpedig szűzlányoknak ajánlatos megtiltani a temetési szertartásban és a virrasztásban való részvételt.”

XIX. Fejezet. Az imákról.

Nem az orvosok, hanem a teológusok dolga kutatni, mit és mennyit használ a holtak lelkének az ima. Ezért aztán erről a témáról nem kívánok értekezni, nehogy azt mondják rólam, másnak a dolgába ütöm az orrom. Arról viszont, hogy mi végett és mi módon imádkoznak az oláhok – az imanevekről és e nevek eredetéről is előrebecsátva néhány szót –, azt amit sikerült kiderítenem, szeretném elmondani.

a) Az imanevek.

§ 49.

Ezeket a szertartásokat, vagyis az imákat, amelyeket a holttest körül mondanak, Serecustá-nak (съркусть) nevezik, mert – mint P. Major mondja – a négy Evangéliumot olvassák fel. A Serindarium (съриндарю) negyedik részét, vagyis a tíz liturgia szertartását nevezik serecustá-nak. Ha valaki megemlékezést szeretne tartatni egy ismerőséről, egy Merida (rész) igénybevételével egy Serindarium lefolyása alatt, azt is Serecustá-nak nevezik, abból a

meggondolásból, hogy egy Merida a Serindarium egynegyed részével egyenlő. Ezért aztán nem kétséges – következtet Major –, hogy a Serecusta szó a görög τεσσαρες 'négy' módosult változata. Ez a kifinomult orrú férfiú ugyanis kiszimatolta, hogy e szónak az eredeti gyöke nem más, mint a τεσσαρες, ahogy a Serindariumnak pedig a barbár-görög σαραντα, aminek viszont a legközelebbi előzménye szerintem a τεσσαρακοντασ [Sic!] szó.¹²

b) Az ima célja.

Abból, amit a nagytiszteletű P. Major írt nekem, arra lehet következtetni, hogy a halott körül mondott imáknak végül is kettős a céljuk. „Ezután – írja ugyanis ő – elhívják a plébánost, sokhelyütt pedig a kántort, ő pedig azon a három napon át, amíg a holttestet még a házban őrzik, felolvassa mind a négy evangélistát, majd Dávid Zsoltárait is, a halott lelkének fölüdítése végett, illetve azért, hogy mindaz, aki halottlátni összegyűlt, hallja Isten szavát.” A mondottakból kiviláglik tehát, hogy az imák kettős célt szolgálnak: tudniillik a lélek fölüdítését, illetve a hallgatóság hitbéli épülését. Mindkét esetben azonban Istenhez szólnak, aki jelenlétével mindent betölt, mégpedig ugyancsak kettős célból: részint hogy Isten még akkor is megbékéljen, ha haragudnék a holtra, hiszen: „Még dühös égilakót is megigézhet a szó”¹³, részint pedig, hogy az elhunyt lelkét, akárhol is tartózkodjék éppen, Isten ne törvénye szigorával, hanem inkább könyörületesen ítélje meg. Azért véltem egyébként úgy, hogy mindezt – szándékom ellenére – előre bocsátom, hogy világosan lássuk, mennyire ésszerűtlen az a mód, ahogyan ezek az imák elhangzanak – de erről majd a továbbiakban.

Módszer.

§ 51.

Az a módszer, ahogyan az imákat elmondják, minden helyen más és más, vannak, akik felolvasás közben az Evangéliumot a halott közelébe vagy egyenest a mellkasára helyezik, és így állva vagy ülve órákon át mondják az imákat. Mikor aztán végeztek evvel, összecsukják az Evangéliumot, és a körülállóknak csókra nyújtják, és ezt mindhárom napon át, amíg csak a halottat a házban őrzik, megismétlik.

XX. Fejezet. Az alamizsnálkodásról.

Az oláhok alamizsnálkodásra különféle dolgokat használnak: például ruhát, állatokat, pénzt, élelmiszert, edényeket, gyertyákat és egyéb használati tárgyakat is osztogatnak ilyenkor. A három utóbbiról majd ott szólunk bővebben, ahol a halotti torokról lesz szó. A három előbbiről azonban most azonnal szólunk, előrebocsátva azt, hogy mi végből és hogyan osztogatják őket.

a) A cél

§ 53.

A 3. §-ban mondtuk már, hogy az oláhok szerint halottaik vándorútra indulnak, s útjukon sok támogatásra szorulnak, a túlvilági élet a jelenlegihez hasonló, ezért aztán mindarra szükségük van, amire földi életükben igényt tartottak. Ezért a szegényeknek való alamizsnaosztogatásban az oláhok szinte nem ismernek semmi mértéket. Hitük szerint ugyanis legalkalmasabban a szegényeknél „tehetik letétbe” a túlvilági életre szánt pénzt. Szerintük ugyanis minél többet alamizsnálkodnak, annál többjük lesz majd a túlvilágon. Ennyiből is kitűnik tehát, mi a célja az alamizsnálkodásnak, vagyis az, hogy halottaik helyzetét megkönnyítsék, és hogy maguk is jól járjanak. E cél elérése érdekében pedig a szegényeket szinte közvetítőül használják.

A módszer

§ 54.

Annak a módja pedig, ahogy a ruhákat, a jószágot és a pénzt a szegények közt szétosztják, a következő: azután kerül rá sor, ha a halottat már kivitték a szabadba, és már befejeződött a halotti szertartás. Egy férfi- vagy nőrokon, a koporsó egyik oldalára állva megcsókolja a halott ruháit, majd a koporsó fölött átnyújtja őket a szegényeknek. A jószággal ugyanezt teszik: ha apróbbak, megcsókolják, majd áthajítják őket a koporsó felett. A pénzt is ugyanígy osztják szét, csak éppen kicsit később, tudniillik már a temetés alatt. Ebben az alamizsnálkodási módban igencsak bízik a nép, hiszen úgy gondolják, hogy ha nem így osztják szét a javukat, az alamizsnálkodásnak kevesebb foganatja lesz.

§ 55.

Sokan még életükben, maguk adják oda ezeket a ruhákat és jószágokat a szegényeknek, különösen azoknak, akikkel valamilyen rokoni kapcsolatban állnak, ekképpen hajtva végre jó előre örökösük kötelességét, mivel néha tanúi voltak már, hogy az örökösök az effajta teendőket nem megfelelő alapossággal végezték. Az ilyesmiről van egy közmondásuk is: „Мулте спуне морту, виу фаче чей плаче”, „Multe spune mortu, viu face, que'i place.” Azaz: „A halott sok mindent rendelhet, az élő azt teszi, amihez kedve van.”

XXVI. Fejezet. Ki és hogyan viszi a holttestet?

§ 72.

A holttest kivitelének feladata minden esetben a vérrokonokra vár, kivéve, ha az elhunyt teljesen idegen, vagy éppen egyetlen élő vérrokona sincsen, ebben az esetben bárki más szívesen betölti e funkciót. Mindig is férfiak, mégpedig négyen viszik ki a koporsót, sosem több.¹⁴ Servius írja, hogy a régi rómaiaknál „a koporsóvivés feladata a legközelebbi férfirokonokra várt”.¹⁵

Ami a koporsóvivés módját illeti, ez az oláhok közt is sokféle lehet. A Temesi Bánságban és Moldovában a koporsót egy vállra helyezett saroglyán viszik, Erdélyben azonban kissé másképpen: itt kötelet vagy vászonlepedőt tekernek a koporsó köré, melynek végét vagy csücskeit a kezükre tekerik, és a holttestet ekképpen a térdüknél magasabbra emelve cipelik. Ezeket a lepedőket vagy kettesével összevarrják a végükön, vagy egymáshoz csomózzák. E lepleket mindenki élete során maga szövö, és egész haláláig gondosan őrzi, hogy végül, fáradságuk jutalmaképpen a koporsóvivők kapják meg őket. Fruterius is beszámol róla, hogy az ő idejében Franciaország bizonyos vidékein is még dívott ez a halottvivési szokás, sőt a tudós Kirchmannus Orléans-ban maga is tanúja volt a dolognak. E szokás alapján – Fruterius szerint – talán könnyebben magyarázható Numa Pompiliusnak az a homályos értelmű törvénye is, amelyen annyian törték már a fejüket, s amely a következőképpen szól: „Akit villám csap agyon, azt ne emeljétek magasabbra a térdetknél. A villámsújtottnak nem kell megadnotok, ami jár néki.” Fruterius ugyanis úgy gondolja, hogy a „térd fölé emelni” annyit tesz, hogy 'eltemetni', Raevardus pedig azt állítja, hogy a villámsújtottakat sosem vállra helyezett saroglyán vitték ki a temetőbe, hanem csak olyan magasra emelték – saroglyára helyezve – a föld színétől, hogy éppen csak a térdük fölé érjen. Vagyis a törvény értelme az, hogy először is a villámsújtottnak nem kell megadni a végtisztességet, másodszor el sem kell temetni az illetőt. Emiatt aztán az ilyen holtakat a haláluk színhelyén földelték el. Ez a szokás egyébként

mindmáig él az erdélyi oláhok körében, mármint ha a mezőn vagy a földeken csap agyon valakit a villám. A hiedelem szerint ugyanis, azt a vidéket, ahol az ilyen halottat átszállítják, jégeső fogja verni.

§ 73.

Miközben tehát ekképpen kísérik a halottat, a menet élén, a zászló után a plébános, a plébános segítői, a kántor, a sekrestyés és más efféle személyek haladnak. Utánuk következik a koporsó, melyet a gyásznép követ. A férfiak mindig a nők előtt haladnak. A gyászmenet a falu utcáin vonul végig, útja közben háromszor megáll, ilyenkor a Levelekből és az Evangéliumokból olvasnak föl – vajon ez nem lehet-e a rómaiak fórumi szónoklatainak megfelelője? A gazdagabb és köztiszteletben álló személyek esetében hétszer, akadnak azonban, akiknél tizenkétszer állítják meg az utcán gyászmenetet, mivel úgy hiszik, minél többször áll meg a gyászmenet, a halottnak annál jobb lesz, és hát az örökösöknek, utódoknak is annál nagyobb lesz a tisztessége. Az „állomásokon” mindenütt a Levelekből és az Evangéliumokból olvasnak föl, ám nem ingyen, legalább három pénzt elkérnek érte. Mivel ezt a szegények saját halottaikért nem képesek kifizetni, az ő útjuk a sírig rövidebb ideig tart. Innen a szólás: „дул къ напе бани”, „d’u’l que n’are bani”, azaz: „ki vele hamar, egy vasa sincs”. Mintha csak azt mondanák: elég a ceremóniából, hisz nincs pénze, amiből kifizesse. Így érnek tehát végül a sírhoz, közben pedig folyamatosan szól a harang és zeng a szent ének, mindezt azonban gyakran az asszonyok jajveszékelésétől alig hallani.

§ 74.

Miután a menet elért a sírhoz, a szertartás szerint a Levelekből és az Evangéliumokból olvasnak fel. A gazdagabbak és akik meg tudják fizetni, a három napig a sírban heverő Lázárról szóló híres evangéliumi történetet olvastatják föl maguknak, ráadásul eközben az a személy, aki a szöveget olvassa, leereszkedik a sírba, melyben gyakran valamelyik szomszédban elföldelt halott csontváza vagy hullája is ott található... – Ezután a feloldozási szöveget olvassák fel (a szertartáson kívül). E nélkül ugyanis – még akkor is, ha egyébként az elhunyt halála előtt meggyónt és lerótt a penitenciát – sem a hulla, sem a haja nem rothadhat meg, a körme pedig tovább nő a sírban, és más efféle lázálomba illő dolgok történnek vele – mármint a hiedelem szerint. Ha nem tévedek egyébként, ez a szokás a hittestvér oroszoktól származott

az oláhokhoz még a korai időkben és szent könyvek közvetítésével.* Az oroszok ugyanis nem csak feloldozzák halottaikat, hanem útlevelekkel (Passeportokkal) is ellátják őket, hogy annál könnyebben juthassanak a mennyeknek országába. Az efféle leveleket a püspököktől vagy maguktól a pópáktól gyakran egész komoly összegekért vásárolják. Ilyesmiről olvastam Oleariusnál¹⁶ is, akinek szövegét, hogy olvasóimat a kutakodás terhe alól kissé mentesítsem, alább közlöm:

„Mi N. N., N. település püspöke és papja ezúton elismerjük és tanúsítjuk, hogy a jelen okmányt felmutató N. körünkben mint igazhitű görög-keresztény élte le életét, és ha élete során vétkezett is, bűneit megbánta, bűneiért a feloldozást elnyerte, és a szent áldozásban részesült. Istenhez és szentjeihez helyesen imádkozott, és értük megfelelően böjtölt, ahogyan illik. Nekem, N-nek, gyóntatóatyjának mindenben szót fogadott, úgyhogy bűneit teljesen megbocsátottam. Azért láttuk el evvel az útlevéllel, hogy Szent Péternek és a többi szentnek bemutatthassa, és ekképpen akadálytalanul bebocsátást nyerhessen az Örömök Kapuján.”

Az effajta leveleket a püspökök vagy a pópák aztán aláírták, majd a passzust a hulla kezébe nyomták, és vele együtt eltemették.

§ 75.

A feloldozás megadása után a vezető plébános megcsókolja a koporsóra helyezett keresztet, és megáldja a halottat, ezután pedig mindenki más is így tesz, mondván „Думнезеу съл иарте”, azaz „Isten bocsásson meg néki!” Ezután egy erre kijelölt, köztiszteletben álló férfiú mindenkinek, aki a keresztet megcsókolta, kioszt egy pénzdarabot és egy süteményt. A gazdagabbja a kapott pénzt és süteményt azonnal a szegényeknek adja tovább. Utolsóként a rokonok csókolják meg a keresztet, akik, miközben utolsó csókkal illetik a holtat, a virágokat és a virágkoszorúkat, amelyek a halott feje körül heverték, magukhoz veszik, és nagy gonddal

* Vagyis az 1439 körüli időkben, amikor Demetrius Kantemirus tanúsága szerint (Moldavia, Pars 3. cap.1.2.) az oláhoknál a vallás terén a szláv nyelvet bevezették, mégpedig a latin helyett, amely korábban használatban volt náluk. A szláv nyelv 200 vagy még több éven keresztül vallási nyelvként funkcionált, egészen addig, amíg I. Rákóczi György erdélyi fejedelem el nem rendelte, hogy mindent anyanyelven kell művelni, a szláv nyelvet pedig örökre száműzni kell a szertartásokból. Ezt tanúsítja az említett fejedelemnek, Simon Stephanus, újonnan választott oláh érsek számára 1643 októberében, 3-as szám alatt kiadott megerősítő levele, mely a következőképpen szól: „Hogyha Isten szentséges igéjére, a Biblia szent könyvei alapján, vasárnaponként, vagy pedig más ünnepnapokon, mind a gyülekezetekben, mind a temetéseken, mind pedig bárhol másutt szükség lenne, azt a Püspök úr anyanyelvén hirdesse, és gondoskodjék róla, hogy a többi pap is mind ekképpen tegyen.”

megőrzik. Ezután minden ruhamadzagot, pertlit és lábkötéléket (ha a halott lábai össze voltak kötve), gondosan kioldoznak, és a holttestet borral hintik meg. Végére lezárják a koporsót (mert szinte mindenütt egészen a sírba helyezésig nyitva tartják), és köteleken leeresztik a sírgödörbe. Ekkor a pópa kereszt formában egy marék földet hajít a halottra, mondván: „Az Úré a föld, és ami betölti”¹⁷, majd a holttestet meglocsolja lámpaolajjal, illetve tömjénhamut szór rá. Ekkor minden jelenlévő annyi földet hajít a halottra, amennyi a markába fér, mondván: „Съл фие църна ушоарь!”, „Legyen néki könnyű a föld.” Végül a sírásók betemetik a sírt avval a földdel, amit korábban felhalmoztak: a sírásókat az elhunyt örökösei speciális ajándékokkal, például fekete tyúkkal, és hasonló dolgokkal jutalmazzák. Fogalmam sincs, mit akarnak ezzel a rítussal jelölni, talán azt akarják mondani vele, hogy az illetőket szerencsétleneknek tartják, amiért ilyen hitvány munkával kell kenyerüket megkeresniük, hiszen a fekete szív szerencsétlenséget jelent – ahogy a fehér szerencsét. (Ezért nevezi Juvenalis a szerencséseket fehér tyúk csibéinek.)¹⁸ Utoljára, vagy fa- vagy márványkeresztet, a szegényebbje pedig egyszerű követ állít a sír fejéhez.

XXIX. Fejezet. A sír nagyságáról.

§ 81.

A sír alakja, hossza és szélessége mindig a koporsóéhoz igazodik. Mélysége sohasem megszabott, nincs semmiféle előírás e tekintetben, hanem mindig tetszés szerinti, ki-ki akarata, tehetsége és a halott iránti érzelmei alapján dönt felőle, ám a sírméret a sírásók szorgalmától és erőnlététől is függ. Többnyire két sírásó, a gazdagabbak esetén három ássa déltől naplementéig a sírt, amiből látható, hogy hat lábnál ritkán sekélyebb, legfőljebb ha túl kemény a tél, és a föld túlságosan jéggé van fagyva. Az oláhok ugyanis igencsak a szívükön viselik, hogy a sírgödör elég mély legyen, jóllehet közben mindig azért könyörögnek, hogy szeretteiknek „legyen könnyű a föld”. Ám az örökösök semmivel úgy nem imádnak dicsekedni, mint avval, hogy halottaiknak jó mély sírt ásattak. Vannak, akik a sírhant oldalát vájatják ki, és a koporsót úgy dugják belé, mint valami kemencébe.¹⁹ A sírhant tetejére földhányást púpoznak.

(Fordította, bevezette és jegyzetekkel ellátta: Magyar László András)

¹ JEGYZETEK

- A teljes mű a következő kiadványban olvasható: DEÁKY ZITA (szerk.): *Temetkezési szokások az erdélyi románoknál. 1817.* – Obiceiuri de inmormantare la Romanii Ardealeni. 1817. Vasile Popp orvosi disszertációja. Bécs. 1817. Bp. – Cluj-Napoca, Györffy István Néprajzi Egyesület – Muzeului Etnografic Transilvaniei Cluj-Napoca, 2006.
- ² Zsoltárok 142 (141),8. (Új katolikus fordítás, 1973)
- ³ Johannes Nicolides von Pindo
- ⁴ A concalamare szónak kettős az értelme: egyrészt 'kiáltozni', másrészt 'siratni'.
- ⁵ Amennyiben tetszhalott lenne az illető.
- ⁶ Vergilius: Aeneis VIII.425. (Lakatos István ford.)
- ⁷ Idézetek Vergilius Georgiconjából és Aeneiséből. (pl. VIII.453.) (Lakatos István ford.-ai)
- ⁸ Vergilius: Aeneis VIII.439-440. (Lakatos István ford.)
- ⁹ Vergilius: Georgicon IV.172. (Lakatos István ford.)
- ¹⁰ uo. IV.173. (Lakatos István ford.)
- ¹¹ uo. IV.174. (Lakatos István ford.)
- ¹² A serindarium valószínűleg valóban a görög tesszarakonta ('negyven'), illetve az újjörög szaranda ('negyven') szóból ered, és negyven, egymás után, határozott céllal elmondott, összetartozó, liturgikus könyörgést jelöl. (Magyar Máriusz szíves közlése.)
- ¹³ Ovidius: Ars amatoria I.444.
- ¹⁴ Martialis a római szegényekről írja: „Négy rabszolga közelg hitvány holttestet emelve, / a'milyen ezrével hamvad a máglya tüzén”. Martialis: Epigrammata 8.75.9-10. (Csengery János ford.)
- ¹⁵ Servius: Commentarius ad Vergilii Aeneidos lib.6.
- ¹⁶ OLEARIUS, ADAMUS: *Ausführliche Beschreibung der kundbaren Reise nach Miscow und Perisen.* Schlesvig, 1663.
- ¹⁷ Zsoltárok 24 (23),1. (Új katolikus fordítás, 1973)
- ¹⁸ Juvenalis: Satirae 13.141. (Muraközy Gyula ford.) A fekete tyúk vagy kakas egyébként ősi halotti áldozat, Szókratész is fekete kakast áldozott haláláért cserébe Aszklépiosznak.
- ¹⁹ Ez az ún. padmalyos temetkezési mód.